

Aino Westerlund

RYHMÄN HYVINVOINNIN EDISTÄMINEN
YHTEISEN TOIMINNAN AVULLA

Sosiaalialan koulutusohjelma
2018

Satakunnan ammattikorkeakoulu
Satakunta University of Applied Sciences

RYHMÄN HYVINVOINNIN EDISTÄMINEN YHTEISEN TOIMINNAN AVULLA

Westerlund, Aino
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma
Huhtikuu 2018
Ohjaaja: Pamppunen, Seppo
Sivumäärä: 36
Liitteitä: 7

Asiasanat: ryhmäytyminen, ryhmähenki, luokka, kiusaaminen

Opinnäytetyön aiheena oli ryhmäytyminen ja sen tavoitteena oli parantaa toimintaan mukaan valitun ryhmän ryhmähenkeä ja edistää ryhmän hyvinvointia. Ryhmä valikoutui Kuninkaanhaan koulun henkilökunnan valinnan perusteella. Tarve, sekä kiinnostus ryhmän toimivuutta, sekä ryhmän hyvinvointia edistävälle projektille heräsi koulun puolelta välittömästi aiheen esittelyn yhteydessä.

Koulussa oli tarve toteuttaa ryhmän toimintaa edistäviä projekteja, jotta koko kouluyhteisön hyvinvointia ja jaksamista pystyttäisiin edistämään. Ongelmat jotka vaikuttivat koko työyhteisön hyvinvointiin ja jaksamiseen olivat pääasiassa yksittäisten ryhmien, eli luokkien sisällä. Vaikka tavoite olikin parantaa mukaan valitun luokan ryhmähenkeä ja hyvinvointia, ei voi sulkea pois sitä tosiasiaa, että onnistuessaan projektin tulokset vaikuttavat positiivisesti koko kouluyhteisöön. Projektin avulla oli mahdollisuus vaikuttaa kiusaamisen ja etenkin syrjinnän ehkäisyyn luokan sisällä.

Luokassa vallitsevan ryhmähengen tilanteen, sekä kiusaamisen kartoitus tapahtui kyselylomakkeen avulla, ensimmäisellä toimintakerralla. Kartoitin luokan sisällä tapahtuvan mahdollisen kiusaamisen tilannetta. Kyselylomake sisälsi monivalintakysymyksiä, sekä avoimen kysymyksen kiusaamiseen liittyen. Lopuksi kartoitin toisella kyselylomakkeella onko ryhmähengen suhteen tapahtunut parannusta projektin myötä. Alkukyselyyn osallistui 23 luokan 25 oppilaasta ja loppukyselyyn puolestaan 22 oppilasta. Luvat kyselyyn osallistumisesta hankittiin kirjallisesti jokaisen luokan oppilaan vanhemmilta. (Liite 1) Teoriaosuuden tiedonhankinta ja teemat pohjautuivat pitkälti kiusaamiseen, sekä ryhmäytymisen ja yhteisöllisyyden teemoihin ja tietoihin.

Opinnäytetyö toteutettiin toiminnallisena viiden toimintakerran pakettina, joiden aikana toteutettiin erilaisia teemoja käsitteleviä tehtäviä. Viisi toimintakertaa toteutettiin kuuden peräkkäisen viikon aikana. Materiaalia kerättiin kyselylomakkeiden ja toiminnallisten menetelmien lisäksi havainnoimalla.

Opinnäytetyön avulla saatiin kerättyä tuloksia siitä, miten ryhmän yhteistoiminta vaikuttaa ryhmähenkeen ja ryhmän hyvinvointiin pienellä aikavälillä.

INCREASING A GROUPS WELFARE THROUGH TEAM BUILDING

Westerlund, Aino

Satakunnan ammattikorkeakoulu, Satakunta University of Applied Sciences

Degree Programme in Social services

April 2018

Supervisor: Pamppunen, Seppo

Number of pages: 36

Appendices: 7

Keywords: grouping, team building, class, teasing

The theme of the thesis was grouping and the objective was to improve the team spirit and welfare of the specific group picked. The group was picked by the staff of the Kuninkaanhaka school. The need and interest for a team building and welfare improving project was immediately indicated by the school when introducing the theme of the thesis.

The need of the team building project consisted of the need of bettering the the whole school communitys welfare and coping. The problems that affected the staffs occupational wellbeing and coping were mostly in particular groups, in this case classes. Even though the aim of the project was to enhance the wellbeing and grouping of the particular picked class, if successful, the project would affect the whole school community positively. Through the project, there was a possibility to affect teasing and more specifically discrimination in class using grouping as a tool.

The survey of the classes grouping level and teasing was carried out by a questionnaire in the first team building session. I also charted the situation of teasing in the class. The questionnaire included both multiple-choice and open questions about teasing. In the end of the project I checked the results of the team building and improving of the situation with another questionnaire. 23 of the total of 25 pupils participated in the starting questionnaire survey. The permissions to execute the surveys were acquired in writing from the parents of the pupils. (Annex 1) The information and the themes for the theoretical part were mostly based on teasing, grouping and communality.

The practice-based part of the thesis was put through as a project consisting of five active lessons, in which the kids did different kinds of exercises considering the theme. The five lessons were given within six consecutive weeks. Information was also collected by observing beside the questionnaires.

The thesis showed how acting as a group affects a groups togetherness and wellbeing within a small time frame.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 KOULU SOSIAALISENA KASVUYHTEISÖNÄ	7
2.1 Koulu oppilaan kasvuyhteisönä	7
2.2 Koulu ja arvot.....	8
3 KIUSAAMINEN	9
3.1 Kiusaamisen muodot.....	10
3.1.1 Syrjintä.....	11
3.1.2 Fyysinen ja sanallinen kiusaaminen.....	12
3.1.3 Sosiaalinen kiusaaminen	13
3.1.4 Verkkokiusaaminen.....	13
3.2 Kiusaamisen vaikutukset.....	14
4 RYHMÄYTYMINEN JA YHTEISÖLLISYYS KOULUISSA.....	16
4.1 kouluyhteisö ja yhteisöllisyys koulussa	17
4.2 Jokaisella on ryhmässä rooli	17
4.3 Turvallisuus ryhmän hyvinvoinnin tukijana ja yhteisöllisyyden lisääjänä	18
5 RYHMÄN HYVINVOINTIA LISÄÄVÄN TOIMINNALLISEN PROJEKTIN TOTEUTTAMINEN.....	20
5.1 Ryhmähengen parantamiseen tähtäävien toimintakertojen tarkoitus ja tavoitteet	20
5.2 tiedonhankinnan toteuttaminen osana toiminnallista projektia.....	21
6 TOIMINTAKERTOJEN SUUNNITELMAT JA NIIDEN TOTEUTUS	22
6.1 Ensimmäisen toimintakerran suunnitelma	22
6.1.1 Ensimmäisen toimintakerran toteutus	23
6.2 Toisen toimintakerran suunnitelma.....	24
6.2.1 Toisen toimintakerran toteutus.....	25
6.3 Kolmannen toimintakerran suunnitelma	26
6.3.1 Kolmannen toimintakerran toteutus	28
6.4 Neljännen toimintakerran suunnitelma	28
6.4.1 Neljännen toimintakerran toteutus	30
6.5 Viidennen toimintakerran suunnitelma	30
6.5.1 Viidennen toimintakerran toteutus	31
7 ALKU- JA LOPPUKYSELYN TULOSTEN ANALYSOINTI.....	32
7.1 Alkukysely	32
7.2 Loppukysely	33
8 YHTEENVETO JA POHDINTA.....	34
LÄHTEET.....	37

LIIKTEET

1 JOHDANTO

Peruskouluajalla ja sillä, millaista koulu-aika nuorelle on, voi olla isoja merkityksiä nuoren tulevaisuuden rakentumiselle, sekä sille millaiseksi lapsen ja nuoren sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot kehittyvät. Kiusaaminen on yleinen ilmiö koulumaailmassa ja se vaikuttaa koko kouluyhteisöön ja etenkin siihen ryhmään, jossa kiusaamista tapahtuu. Epämiellyttävä ilmapiiri ja ihmisten lokerointi heidän mieltymystensä, harrastustensa tai esimerkiksi ulkonäön perusteella, vaikuttavat negatiivisesti ryhmähengen luokissa ja yleisesti ryhmän hyvinvointiin.

Kiusaamista ei pystytä poistamaan ainoastaan paneutumalla ryhmähengen parantamiseen, vaan ennaltaehkäisevä työ kiusaamisen suhteen on tärkeää tehdä niin opettajien, oppilaiden, kuin vanhempienkin kanssa, jo lukuvuoden ja etenkin uuden ryhmän muodostamisen alussa. (Salovaara & Honkanen 2011, 28.)

Nuoret tarvitsevat ympärilleen yhteisön. Yhteisön luomisessa merkittäviä tekijöitä ovat luottamuksen rakentuminen, erilaisuuden hyväksyminen, avoimuus ja osallistuminen. Näiden tekijöiden luomiseksi tarvitaan riittävästi yhteistä aikaa, pysyvyyttä sekä rutiineja. (Salovaara ym. 2011, 42.)

Luokka voi olla yksi yhteisö ja jokaisen tulisi koulussa saada kokea olevansa osa tätä yhteisöä. Myös luokanvalvoja ja muut opettajat ovat yksi solu luokkayhteisössä. Näitä asioita käsittelem toiminnallisessa opinnäytetyössäni, jonka aiheena on ryhmän hyvinvoinnin edistäminen.

Opinnäytetyöni koostuu teoriaosuudesta, jossa käsittelem kiusaamista sekä ryhmäytymisen teoriaa. Esittelen työssäni viiden toimintakerran suunnitelman, sekä raportoin toimintakertojen toteutuksesta. Toimintakertojen pääteemoina ovat luottamus, erilaisuus, osallistuminen, yhteistyö ja yhteisöllisyys. Raportoin myös oppilaille suorittamieni alku- sekä loppukyselyn tuloksia.

2 KOULU SOSIAALISENA KASVUYHTEISÖNÄ

2.1 Koulu oppilaan kasvuyhteisönä

Koulu-aika, etenkin peruskoulu-aika on lasten ja nuorten kannalta merkittävää aikaa. Lapsi ja nuori viettävät koulussa suurimman osan nuoruudestaan ja tämän vuoksi koulu on yksi nuoren kasvun ja sosiaalisen kehityksen kannalta merkittävin tekijä. Koulu-aika on oppilaalle sosiaalisen kehittymisen lisäksi myös itsenäistymisen aikaa ja nämä kehitysvaiheet tapahtuvat parhaiten ryhmässä samanikäisten lasten, tai nuorten kanssa. Koulu-aikana syntyy myös monien kohdalla todellisia, loppuelämän ystävyyssuhteita. Koulussa lapsi tai nuori voi kasvaa myös vastuunkantajana ihmissuhteistaan. (Utajärven koulun www-sivut.)

Koulun tehtävä oppilaan itsenäistymisen tukijana horjuu joskus oppilaan riippuvuudesta opettajan päätöksiin. Joskus koulut jopa rohkaisevat enemmän tätä riippuvuutta, kun tukevat oppilaita itsenäistymisen matkalla. Opettajat eivät tokikaan halua vastuuttomia oppilaita, vaan kyse on enemmän siitä, miten oppia toimimaan vuorovaikutuksessa siten, että voidaan vahvistaa oppilaiden itsetuntoa, itsenäisyyttä ja vastuullisuutta. (Gordon T 2006, 28-29.)

Koulu toimii lapsen ja nuoren kehitysympäristönä. Kehitysympäristöllä tarkoitetaan sitä ympäristöä, jossa lapsi tai nuori on vuorovaikutuksessa ja toiminnassa muiden kanssa ja jossa hän on osallisena. Koulun lisäksi kasvuympäristöjä on toki muitakin, kuten harrastusporukat, koti ja kaveripiirit. Koulu toimii kuitenkin pääasiallisena lapsen ja nuoren sosiaalisen kehityksen ympäristönä. Koulun tehtävä on olla osapuolena lapsen ja nuoren niin sosiaalisessa, kuin muussakin kehityksessä. (Aluehallintoviraston www-sivut.)

Sosiaalisen kehityksen kannalta olisi tärkeää, että toimintaympäristö olisi turvallinen. Turvattomuuden tunne jossain lapsen tai nuoren kannalta tärkeässä ympäristössä vaikuttaa negatiivisesti sosiaalisuuteen ja sosiaalisuuden kehittymiseen. Täten kouluajan tulisi olla oppilaille sekä terveellistä, että turvallista. Nämä kaksi asiaa, terveellisyys ja turvallisuus pitävät sisällään niin oppilaan sosiaalisen, fyysisen, kuin psyyk-

kisenkin hyvinvoinnin, sekä eettisesti oikeanlaisen oppimisympäristön ja viihtyvyyden koulussa. (virtuaali AMK:n www-sivut.)

Lapsen ja nuoren hyvinvoinnin parantamisen kannalta on tärkeää, että hän saa kokea olevansa osa yhteisöä. Yhteisöllisyyden tunteminen koulussa helpottaa usein lapsen tai nuoren oloa esimerkiksi silloin, jos kotona on vaikeaa. On tärkeää saada tuntee tulleensa ymmärretyksi.

2.2 Koulu ja arvot

Niin kuin kaiken yhteiskunnallisen toiminnan, niin myös koulun toiminnan takana ovat arvot. Emme peri arvoja biologisesti, vaan arvot muodostuvat kasvatuksen, sekä sosiaalisen vuorovaikutuksen mukana. Arvot liittyvät koulun sääntöihin, jotka näytetään muun muassa hyvän käytöksen malleissa, järjestyssäännöissä, sekä perusopetuslain ja opetussuunnitelman erilaisissa määräyksissä. Erilaisien sääntöjen, tai normien avulla koulussa pystytään suojelemaan esimerkiksi yksilön yksityisyyttä ja koskemattomuutta, sekä ylläpitää rehellisyyden ja totuuden arvoa. (Launonen & Pulkkinen 2004, 13-14.)

Yhteiskunnan arvomaailma muuttuu ajan mukana. Arvomaailman muutoksia on havaittavissa esimerkiksi opetussuunnitelmissa. Muutoksia voi havaita muun muassa opettajien auktoriteetista luopumisena ja oppilaan itseohjaavuuden ja oman vapauden lisääntymisenä. (Launonen ym. 2004, 18-19.)

Arvot toimivat toiminnan ohjaajina. Toiminnan ohjaamisen roolin lisäksi arvot toimivat tiedostettuina motiiveina ihmisen käytökselle. Etenkin kouluyhteisöissä, joissa on paljon henkilökuntaa sekä oppilaita, voi arvojen näkemuserot vaikuttaa työskenteleeseen jonkin verran. Jokainen meistä voi tunnistaa erilaiset arvot kouluyhteisössä, mutta jokainen määrittelee itse sen, millaisen hierarkian kyseisille arvoille asettaa. Esimerkiksi vanhempien ja perheiden henkilökohtainen arvoperusta voi olla ristiriidassa sen kanssa, millaisia arvoja opetussuunnitelma määrittää. Toiset vanhemmat pitävät tärkeämpänä sitä, että koulu tukee oppilaan identiteetin ja sosiaalisuuden ke-

hitystä, toiset arvostavat taas esimerkiksi fyysisen kunnon ylläpitoa ja terveellisuuden tukemista, kun taas toisten vanhempien mielestä hyvät tavat ja luottamus ovat niitä arvoja, joita koulun tulisi tukea. (Launonen ym. 2004, 14-15.)

Sen lisäksi, että koulun toiminnan taustalla ovat arvot, tulee koulun siis opettaa arvoja myös oppilaille. Itsestä, luonnosta ja toisista välittäminen ovat sellaisia arvoja, jotka koulumaailmassa nousevat esiin lähes päivittäin. Toisista välittämiseen liittyvät arvot ja niiden opettaminen oppilaille lisäävät yhteenkuuluvuuden tunnetta ja yhteisöllisyyttä. Myös oman itsensä arvostaminen ja itsestään välittäminen ovat tärkeitä arvoja opettaa nuorelle esimerkiksi itsetunnon vahvistamisen kannalta. On kuitenkin selvää, että perusarvojen, kuten hyvän ja pahan erottaminen lähtevät kotoa, mutta koulun tehtävänä on vahvistaa näitä arvoja. (Opetushallituksen [www-sivut](#).)

3 KIUSAAMINEN

Suomalainen koulusysteemi on yksi maailman parhaista. Koulunkäynti on oppilaille ilmaista ja koulupäivään kuuluu lämmin ateria. Myös turvallisuus sisältyy tähän meidän koulusysteemiimme. Sillä, että systeemiimme on erityisen hyvä, ei kuitenkaan ole merkitystä kiusaamisen kannalta, sillä kiusaaminen ottaa silti paikkansa kouluyhteisössä. Lasten ja nuorten kasvu ei ole ainoastaan fyysistä, vaan emotionaalinen kasvu kulkee sen rinnalla. Omien tunteiden ja henkilökohtaisen vuorovaikutuksen kanssa toimiminen ei aina ole helppoa ja vaikeudet näiden asioiden kanssa esiintyvät joskus kiusaamisena. (No bullying [www-sivut](#).)

Kiusaaminen on sellaista jatkuvaa ja tahallista toimintaa, jonka tarkoituksena on loukata toista. Kiusaamiseen liittyy useimmiten jollain tavoin koko ryhmä, jolloin koulukiusaamistapauksissa kyse on yleensä yhdestä kokonaisesta luokasta. (kivakoulun [www-sivut](#).)

Kiusaamista on loukkaamistarkoituksen lisäksi sellainen jatkuva toiminta, jonka avulla pystytään tai pyritään alistamaan tai vahingoittamaan toista jollain tapaa. Kiusaaminen perustuu aina vallankäyttöön, eikä tällöin kahden keskenään tasavertaisen oppilaan nahistelusta voida käyttää kiusaamisen termiä. Satunnaiset, satunnaisiin henkilöihin kohdistuvat huutelut, haukkumiset tai satuttamiset eivät myöskään täytä kiusaamisen määritelmää, vaan kiusattu henkilö on aina puolustuskyvytön kiusaajaan nähden. (Salovaara ym. 2011, 27-28.)

Kiusaamisen on katsottu olevan ainakin joiltain osin sukupuolisidonnainen asia. Pojille on tyypillisempää aggressiivinen käyttäytyminen ja fyysisen kiusaamisen muodot, mitä tytöille. Syrjintä ja muu epäsuora kiusaaminen on taas yleisempää tyttöjen kohdalla, kuin pojilla. Fyysinen kiusaaminen ja suora aggressiivisuus ovat yleistyneet tyttöjen kohdalla, jonka vuoksi sukupuolisidonnaisuus on kuitenkin vähentynyt. (Lämsä 2009, 62-64.)

Kiusaaminen voi joskus täyttää jopa rikoksen tunnusmerkit ja johtaa esimerkiksi kunnianloukkaukseen tai pahoinpitelyyn. Tapauksissa, joissa rikoksen tunnusmerkit täyttyvät, voidaan lakipykälää kiusaamisen yhteydessä soveltaa. (Mannerheimin lastensuojeluliiton [www-sivut](http://www.sj.la.fi) 2017.)

Mikäli kiusaamisesta aiheutuu kiusatulle vahinkoa, on hänellä oikeus vaatia vahingonkorvausta. Ala-ikäinenkin vahingon aiheuttaja voi joutua vahingonkorvausvastuuseen. Vahingonkorvauksen suuruus riippuu teon laadusta, kiusaajan sekä kiusatun varallisuudesta, iästä ja teon vakavuudesta. (Vahingonkorvauslaki 1974/4122 2 luku 2§.)

3.1 Kiusaamisen muodot

Kiusaamista voi esiintyä useissa eri muodoissa. Yksikään kiusaamisen muoto ei ole millään tavalla vähemmän paha, kuin jokin toinen tapa. Kouluissa kiusaamista esiintyy paljon ja eri muodoissa.

Kiusaaminen voi olla joko suoraa tai epäsuoraa. Epäsuora kiusaaminen voi esiintyä ryhmästä eristämisenä, juoruamisena, asioiden levittelynä ja niistä puhumisena selän takana. Suora kiusaaminen on kyseessä silloin, kun kiusaaja osoittaa tekonsa suoraan kiusatulle. Kiusaaminen voi olla haukkumista tai esimerkiksi lyömistä. Kiusaaminen voidaan jakaa myös fyysiseen, psyykkiseen, sekä sosiaaliseen kiusaamiseen. (Hamarus 2008, 45.)

Internetin, sosiaalisen median ja kännyköiden yleistymisen myötä, yhdeksi kiusaamisen yleiseksi muodoksi on noussut myös nettikiusaaminen ja kiusaaminen erilaisissa sähköisissä viestintäpalveluissa. Kiusaamisen tavoite pysyy sen muodosta huolimatta samana ja kiusaaminen sähköisissä kanavissa näkyy muun muassa kuvien levittämisenä, haukkumisena ja juorujen levittämisenä. (Hamarus 2012, 37.)

3.1.1 Syrjintä

Syrjiminen nousi vahvasti esiin oppilaille teetetyssä alkukyselyssä osiossa, jossa he saivat kirjoittaa vapaamuotoisesti millaista kiusaamista luokassa esiintyy.

Syrjimisellä tarkoitetaan jonkun oppilaan, tai oppilaiden eristämistä porukasta. Syrjintä on sosiaalista kiusaamista, jolloin syrjitty oppilas ei oteta osaksi sosiaalista ryhmää, vaan hänet jätetään sen ulkopuolelle. Syrjinnän syynä voi olla esimerkiksi jonkun oppilaan erottuminen muusta luokasta. Luokassa vallitsee usein jokin tietty trendi, josta poikkeaminen aiheuttaa oppilaan syrjimisen. (Hamarus 2006, 79-80.)

Syrjintä on sosiaalisen paineen alla leviävä ilmiö, joka johtaa usein siihen, että nekin oppilaat, jotka eivät aktiivisesti kiusaa, eivät tahdo toimia kiusatun oppilaan kanssa. On myös tavallista, että kiusattu oppilas on jonkinlainen rankaisukeino ja pilkan aihe niille, jotka mahdollisesti tekisivät esimerkiksi ryhmätöitä kiusatun kanssa. Eli myös ne oppilaat, jotka eivät kiusaa, karttavat kiusattua jotta eivät joutuisi itse pilkan aiheeksi. (Hamarus 2006, 81.)

3.1.2 Fyysinen ja sanallinen kiusaaminen

Fyysinen kiusaaminen kuvastaa väkivaltaista käytöstä kiusaajalta kiusattua kohtaan. Väkivaltaisuus, kuten lyöminen, potkiminen tai töniminen voi toimia pelotteena, jotta kukaan ei uskalla puhua mitään kiusaajasta. Vaikka väkivaltaisuus kohdistuukin vain yhteen ja samaan oppilaaseen, viestii se muille yhteisön jäsenille hakatuksi tulemisen pelkoa. (Hamarus 2006, 78.)

Fyysinen kiusaaminen tapahtuu yleensä muiden läsnä ollessa ja täten onkin kaikkein näkyvin kiusaamisen muoto kouluissa. (mielen ihmeet www-sivut.) Fyysistä kiusaamista esiintyy enemmän poikien, kuin tyttöjen keskuudessa. Kiusaaminen ei aina ole rajua, vaan se voi näkyä esimerkiksi esineiden, kuten kynien tai pyyhekumien heitellynä. Fyysinen kiusaaminen ei aina ole helposti havaittavissa, vaan oppilaat saattavat ikään kuin peitellä kiusaamista leikkinä. (Henrikin koulun strategia kiusaamistilanteissa.)

Sanallista, eli verbaalista kiusaamista pidetään usein vähäpätöisempänä asiana, kuin esimerkiksi fyysistä kiusaamista, mutta sitä se ei kuitenkaan ole. Sanallinen kiusaaminen voi esiintyä monessa eri muodossa, kuten haukkumisena tai uhkailuna. Sanallista kiusaamista ovat myös kiusatun ulkonäköön, aatteisiin ym. kiusatun henkilökohtaisiin asioihin liittyvä vitsinheitto. (mielen ihmeet www-sivut.)

Kiusaaja voi käyttää sanallista kiusaamista vahvistaakseen eleitä, tönimistä tai esimerkiksi matkimista. Joissain yhteisöissä kiusaaminen voi olla yleistä, jolloin useilla oppilailta saattaa olla pelko kiusatuksi tulemisesta. Sanallinen kiusaaminen, kuten haukkuminen voi olla kiusaajan puolustautumisreaktio kiusatuksi tulemisen pelkoa kohtaan. (Hamarus 2006, 79.)

3.1.3 Sosiaalinen kiusaaminen

Sosiaalinen kiusaaminen on joiltain osin yhdistettävissä syrjintään. Sosiaalista kiusaamista esiintyy esimerkiksi tilanteissa, joissa luokan pitää jakautua joukkueisiin, mutta jotain oppilasta ei valita mihinkään joukkueeseen. (mielen ihmeet www-sivut.)

Sosiaalisen kiusaamisen tarkoituksena on pyrkiä vaikuttamaan kiusatun vuorovaikutus- ja ystävyys-suhteisiin. Sosiaalinen kiusaaminen voi olla joissain tapauksissa yhdistettävissä syrjintään, sillä suhteisiin voidaan vaikuttaa eristämällä kiusattua muusta ryhmästä. Kouluissa käytetään jonkin verran erilaisia sähköisiä viestimiä joiden sisällä on keskusteluryhmiä. Sosiaalista kiusaamista voi esiintyä myös sähköisten viestimien puolella eristämällä kiusattua näistä virtuaaliryhmistä. Sosiaalinen kiusaaminen on nähtävissä siellä, missä ryhmä on vuorovaikutuksessa keskenään ja nykypäivänä netti on yksi tällainen vuorovaikutuskanava. (Hamarus 2012, 38-39.)

3.1.4 Verkkokiusaaminen

Verkossa kiusaaminen on nykyään kovin helppoa. Yleinen oletus, joka kiusaajalla on, että hän esiintyy tuntemattomana. Kielenkäyttö ja toiminta ovat usein karkeampaa verkossa, sillä kiusaaja kuvittelee voivansa esiintyä tuntemattomana. Kiusaaja voi kuitenkin esiintyä myös ihan omalla identiteetillään. Usein kiusaaminen esiintyy kiusatun kuvien levittämisenä tai mustamaalaamisena, jolloin kiusaaja rakentaa kiusatulle tietynlaista mainetta. Verkko yhteisö on myös yhdenlainen yhteisö, jossa kaikilla on asema ja maine. Kiusaaminen verkossa saattaa olla joillekin tapa luoda omaa asemaansa yhteisössä. Todellinen tarkoitus verkkokiusaamisessa on täysin sama, kuin muissakin kiusaamisen muodoissa. (Hamarus 2012, 39-40.)

Verkkokiusaaminen on tullut kiusaamisen muotona sosiaalisen median ja älypuhelimien mukana. Sitä esiintyy nettisivuilla, tekstiviestein ja erilaisissa verkkoalustoissa. Kuvien levittämisen, mustamaalaamisen ja juoruamisen lisäksi verkkokiusaaminen voi näkyä myös toisena ihmisenä esiintymisenä, tai toisen nettiprofiilien käyttämisenä. (National centre against bullying www-sivut.)

3.2 Kiusaamisen vaikutukset

Kiusaaminen jokaisessa eri muodossaan jättää jälkensä nuoriin. Kiusaamisen jättämät jäljet uhkaavat nuoren tasapainoista kehitystä ja kokonaisvaltaista hyvinvointia. Nuoren elämäntilanne sekä hänen tapansa ilmaista itseään ja kykynsä kontrolloida omia tunteitaan vaikuttaa siihen, miten hän kiusaamisesta selviytyy. (Lämsä 2009, 70.)

Kiusaaminen vaikuttaa niin ihmissuhteisiin, kiusatun minäkuvaan, kuin itsetuntoon ja toimintaan, usein vielä monien vuosien jälkeen. Ulkopuolelle jättäminen ja yksilön hylkiminen ryhmästä aiheuttavat kokemuksia yksinäisyydestä ja vaikuttaa negatiivisesti hänen kykyynsä luottaa toisiin ihmisiin. Etenkin pitkään jatkunut kiusaaminen voi vaikuttaa negatiivisella tavalla kiusatun motivaatioon hoitaa koulunkäyntiään, aiheuttaa muutoksia käyttäytymisessä ja aiheuttaa masennusta. Elämänilon, sekä elämänhalun menettäminen on radikaalein esimerkki siitä, mihin koulukiusaaminen voi johtaa. (Lämsä 2009, 70.)

Yhtenä kiusaamisen vaikutuksena voi nousta esiin myös se, että kiusatusta tulee kiusaaja. Tällöin on kyse siitä, että kiusattu ei yksinkertaisesti osaa puolustautua kiusaamiselta millään muulla tavoin, vaan hyökkää kiusaajaa vastaan, ennen kuin häntä vastaan on ehditty hyökätä. Yhteenkuuluvuuden tunteen puuttuminen voi aiheuttaa kiusatun tulemisen kiusaajaksi. Yhteenkuuluvuuden tunteen puuttuminen voi ajaa itsestään epävarman nuoren liittymään esimerkiksi joihinkin ääriilikkeisiin. Tällaisen toiminnan kautta nuori voi kokea kuuluvansa johonkin ja mahdollisesti aiheuttamansa itseensä kohdistuneen pelon kautta tuntea olevansa jotakin. (Lämsä 2009, 70-72.)

Kiusaaminen ei vaikuta ainoastaan kiusaajaan ja kiusattuun, vaan vaikutuksen ulottuvat myös kiusatun oppilaan perheeseen. Kiusattujen lasten vanhemmilla esiintyy stressiä, masennusta ja uupumusta. Ääritilanteissa kiusaamisen vaikutuksen voivat näkyä myös perheen taloudellisessa tilanteessa mahdollisten koulunvaihdosten ja niistä aiheutuneiden muuttamisten vuoksi. Kiusaamisen on katsottu vaikuttavan myös vanhempien keskinäisiin suhteisiin, sekä vanhempien hyvinvointiin. On selvää, että lapsen paha olo heijastuu vanhempiin, jonka taas on nähty vaikuttavan esimerkiksi vanhempien jaksamiseen töissä. Kiusattujen oppilaiden vanhemmilla on esiin-

tynyt niin psyykkisiä, kuin fyysisiäkin oireita. Huoli lapsen hyvinvoinnista ja kiusaamisesta syö vanhempien voimavaroja, jolloin ulkopuoliset sosiaaliset suhteet ovat jääneet vähemmälle. (Hamarus, Holmberg-Kalenius & Salmi 2015, 41-43.)

Jokaisen oppilaan tulisi saada kokea kouluympäristön olevan turvallinen. Kiusaaminen kuitenkin vaikuttaa negatiivisesti oppilaiden turvallisuudentunteeseen huomattavasti. (Salovaara ym. 2011, 27.)

Kiusattu saattaa kokea tulleensa kohdelluksi epäoikeudenmukaisesti, ellei kukaan puutu kiusaamiseen. Tällaisten kokemusten myötä kiusatun ihmiskuva saattaa muuttua ja hän voi ruveta näkemään ihmiset enemmän pahan-, kuin hyväntahtoisina. Kiusatun oppilaan tavallisimpia tunteita ovat häpeä, viha ja syyllisyys. Kun tunteita katsotaan syvemmälle jakautuvat ne usein pienempiin osiin, jolloin mukaan tulee surua ja esimerkiksi pelkoa. Tunteet voivat joskus olla niin vahvoja ja syvälle piilotettuja, ettei kiusattu kykene edes muistamaan kun pieniä osia niiltä ajoilta, kun häntä kiusattiin. (Hamarus ym. 2015, 55-57.)

Kiusaaminen vaikuttaa identiteetin rakentumiseen. Suurimmat vaikuttajat identiteetin rakentumisvaiheessa ovat vanhemmat, opettajat ja luokkatoverit. Kiusaaminen vaikuttaa siihen, millaisen käsityksen lapsi tai nuori itsestään luo, sillä kiusaaminen tapahtuu useimmiten hyvin henkilökohtaisella tasolla. Identiteetti ja itsetunto, eli omanarvon tunteminen kulkevat hyvin lähellä toisiaan. Kiusaaminen altistaa itsetunnon heikentymiselle, kun taas vastavuoroisesti hyvän itsetunnon omaava henkilö ei kiusaa muita, sillä hän kykenee elämään elämäänsä sietäen epäonnistumisia ja olemaan loukkaamatta muita. (Hamarus ym. 2015, 61-62.)

Kiusaamisen vaikutusten kannalta olisi hyvä, jos kiusatulla olisi kiusaamisesta huolimatta joitain vertaissuhteita, joissa hän saa hyväksyntää, tai jokin läheinen ystävä. Kiusatun kotoa saama tuki ja turva ovat myös vaikutusten kannalta tärkeä tekijä ja ne voivat suojata kiusattua vakavimmilta vaikutuksilta. (Salmivalli 2003, 29-30.)

Asia ei kuitenkaan ole niin, että kiusaamisen vaikutukset näkyvät vain kiusatussa, vaan kiusaamisen voidaan katsoa vaikuttavan myös kiusaajan kehitykseen. Erityisesti silloin, jos kiusaaja saa kiusata rauhassa niin, ettei siihen kukaan oikeastaan puutu,

on riski siitä, että hän jatkaa kiusaamisen kaltaista alistavaa ja aggressiivista käytöstä jatkossakin. (Salmivalli 2003, 29-30.)

4 RYHMÄYTYMINEN JA YHTEISÖLLISYYS KOULUISSA

Ryhmäyttäminen on prosessi, jolla pyritään kehittämään ryhmän jäsenten välistä vuorovaikutusta, luottamusta, sekä muita tämän opinnäytetyön toiminnan aikana tarkasteltuja teemoja. Ryhmäyttämisen tarkoituksena on parantaa ryhmän tilannetta ja toistensa tuntemista niin, että jokaisella ryhmän jäsenellä olisi turvallinen olo ryhmässä. Toiminnalla pyritään myös siihen, että jokainen tuntisi itsensä ryhmän tasa-vertaiseksi jäseneksi. Oppimisympäristön on tarkoitus olla kannustava ja ryhmäytymisellä pyritään tukemaan tätä. (koulurauhan www-sivut.)

Ryhmän luominen yhteisölliseksi ja yhteistyökykyiseksi on pitkä prosessi. Kaikki alkaa siitä, että ryhmäläiset tuntevat toisensa hyvin. Pienryhmätoiminta on hyvä lähtökohta tutustumiselle ja erilaisten harjoitusten myötä vaihtuvat pienryhmät takaavat sen, että jokaisen ryhmän jäsenen on toimittava toistensa kanssa. On kuitenkin huomioitava se tosiasia, ettei turvallisen ja tiiviin ryhmän luomiseen riitä yksi tutustumispäivä esimerkiksi seitsemännen luokan alussa, vaan ryhmäyttämistä ja töitä turvallisen ryhmän luomiseksi on tehtävä jatkuvasti. (koulurauhan www-sivut.)

Toiminnallisilla menetelmillä voidaan edistää ryhmän vuorovaikutusta ja oppilaiden välistä tuntemista. Hyvä ryhmähenki on tiiviin ja hyvinvoivan ryhmän tukipilari, jota pystytään tukemaan erilaisien toiminnallisten menetelmien avulla. Luokkayhteisössä on tärkeää, että kaikki pystyvät toimimaan ja tulemaan toimeen toistensa kanssa, vaikka eivät muutoin juuri ystäviä olisikaan. (koulurauhan www-sivut.)

Ryhmäytymisen tarkoituksena on luoda luokasta toimiva ja turvallinen. Näihin tavoitteisiin päästään silloin, kun oppilaat pystyvät ryhmäyttämisen avulla luomaan luokastaan kiinteän ryhmän. Kiinteä ja toimiva ryhmä edistää oppimisen sujuvuutta. (Salovaara ym. 2011, 24.)

4.1 kouluyhteisö ja yhteisöllisyys koulussa

Suomi allekirjoitti vuonna 1994 Salamanca –sopimuksen, joka käsittelee inklusiivista kasvatusta. Sopimuksen allekirjoittamisen jälkeen kouluja ruvettiin määrittelemään yhteisinä. Luokka voi olla yksi yhteisö. yhteisöä kuvataan ryhmänä, jonka jäsenet ovat keskenään vuorovaikutuksessa ja kokevat yhteenkuuluvuuden tunnetta. Yhteisöllisyyden käsite syntyy näiden asioiden kautta. (Rautiainen 2005, 95-96.)

Yhteisöllisyyden kokemisella ja yhteisöihin kuulumisella on vaikutus ihmisten identiteetin sekä persoonallisuuden kehittymiselle. Ihmiset vertailevat itseään toisiin ja tekevät käsityksiä itsestään muiden ihmisten palautteiden perusteella. Toiminnallisten kasvatuksen katsotaan vaikuttavan yhteisöllisyyteen ja nimenomaan sen, sekä vuorovaikutuksen lisäämisen kautta, voidaan lisätä yhteisöllisyyttä koulussa. Yhteisöllisyyden avulla yksilöt pystyvät lisäämään hyvinvointiaan myös muilla alueilla, mutta hyvinvoinnin ja yhteisöllisyyden lisääminen vaatii kykyä ymmärtää muita ja asettua toisten henkilöiden asemaan. (Rautiainen 2005, 96.)

Oppilaat tarvitsevat omaa minuuttiaan rakentaessaan yhteisön ja ystävien tukea. Yhteisöllinen koulu on sellainen, jossa nuori saa kokea olevansa osana jotain suurempaa, eikä vain yksin ryhmässä. Yhteisöllisyyden luominen vaatii kuitenkin yhteisiä päämääriä, arvoja ja sääntöjä. Yhteisöllisen luokan rakentaminen vaatii luottamusta, avoimuutta, vuorovaikutusta ja yhteisössä pitää hyväksyä erilaisuutta. Ilman yhteenkuuluvuuden tunnetta ei kuitenkaan voi olla yhteisöllisyyttä. Yhteisöllisessä luokassa, tai koulussa ilmapiiri on hyvä, oppilaat ovat avoimia toisilleen ja arvostavat sekä kunnioittavat toisiaan. Yhteenkuuluvuus ja yhteisöllisyys ovat havaittavissa oppilaiden välisessä vuorovaikutuksessa. Vuorovaikutuksessa oleminen lisää yhteisöllisyyttä. (Salovaara ym. 2011, 42-43.)

4.2 Jokaisella on ryhmässä rooli

Jokaisella luokalla on sosiaalinen rakenne, joka vaikuttaa moniin asioihin, kuten ryhmähenkeen ja ilmapiiriin. Sosiaalisella rakenteella tarkoitetaan eri oppilaiden asemaa ja roolia luokan sisällä. Jokaisella oppilaalla on jonkinlainen rooli joka perus-

tuu yksilön persoonallisuuteen, siihen millaisia muut oppilaat ryhmässä ovat ja siihen, millaisia tapoja, sääntöjä ja odotuksia ryhmällä on. (Salovaara ym. 2011, 44.)

Oppilaiden lokerointi ja se millaisia rooleja heillä on jakautuvat ei vain persoonallisuuden, vaan myös muiden oppilaiden mielipiteiden perusteella. Kuka on se joka toimii ohjaajana, kenellä on parhaat ideat tai kenestä oppilaat tykkäävät eniten. Useinkaan luokan vaikutusvaltaisim henkilö ei välttämättä ole se josta pidetään eniten. (Brown 2000 ,69.)

Ylä-asteella ryhmä ei kuitenkaan pysy kokoajan samana, vaan se voi asiasta riippuen vaihdella, jolloin oppilaat ovat osana useita erilaisia ryhmiä. Oppilaan asema ja rooli on ryhmäkohtainen ja voi tällöin vaihtua ryhmän mukana. Luokkien ja ryhmien sisällä esiintyy valtasuhteita, jotka perustuvat ryhmän jäsenten väliseen vaikuttamiseen ja henkilöiden välisiin riippuvuuksiin.

Poikien roolit ovat luokassa usein erilaisia, mitä tyttöjen roolit. Pojat ovat usein niitä, joita pidetään tuntien häiritsijöinä, kun taas tyttöjen roolit keskittyvät enemmän positiivisuuksiin, kuten tuntiaktiivisuuteen ja ahkerointiin. Myös opettajalla on luokan sisällä rooli. Se millaisen roolin opettaja itselleen ottaa, on täysin opettajan itsensä päätettävissä. Opettaminen tapahtuu kuitenkin opettajan omaan persoonallisuuteen pohjautuen, jolloin persoonallisuudella on vaikutusta siihen, millaisen roolin opettaja itselleen luo. Onko hän sitten kasvattaja, tiedonvälittäjä, johtaja vai esimerkiksi organisoija, sen opettaja päättää itse persoonallisuutensa mukaan. (Hand & Suviaro 2012 12&20.)

4.3 Turvallisuus ryhmän hyvinvoinnin tukijana ja yhteisöllisyyden lisääjänä

Perusopetuslaki kertoo, että kaikilla perusopetuksen piiriin kuuluvilla oppilailta on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Laissa kerrotaan, että opetuksen järjestäjän tulee hyväksyä järjestyssäännöt, joiden avulla edistetään viihtyvyyttä ja yleistä järjestystä koulussa, opiskelun esteetöntä sujumista sekä kouluyhteisön turvallisuutta. Järjestyssäännöissä voidaan antaa määräyksiä asianmukaisesta käyttäytymisestä, liittyen

kouluyhteisön viihtyvyyteen ja turvallisuuteen. (Perusopetuslaki 2013/1267 7 luku 29§.)

Oppilaalla on siis oikeus tuntea olonsa turvalliseksi koulussa ja koululuokan sisällä. Opetuksen järjestäjältä vaaditaan asiakirjoja ja suunnitelmia, joiden mukaan koulu on velvollinen olemaan viihtyisä sekä turvallinen yhteisö. Opetussuunnitelman yhteydessä koulun on tehtävä suunnitelma, miten oppilaita suojellaan kiusaamiselta. Olisi tärkeää, että koulujen turvallisuussuunnitelmissa ja jokapäiväisessä toiminnassa huomioitaisiin fyysisen turvallisuuden rinnalla tasapainoisesti myös oppilaiden sosiaalinen sekä henkinen turvallisuus. (Salovaara ym. 2011, 17-18.)

Turvallisuus luokan sisällä rakentuu monista palasista. Turvallisuuden rakentamisen palapelissä tärkeässä roolissa on se, että jokainen yksilö saa tuntea, että hänet hyväksytään. Yksittäisen oppilaan kokemus hyväksytyksi tulemisesta vahvistaa koko luokan kokemusta siitä, että jokainen luokan oppilas hyväksytään omina itsenäänä. Toisen palan palapeliin tuo luottamus. Hyväksytyksi tulemisen kokemus vahvistaa luottamusta luokan sisällä. (Salovaara ym. 2011, 18-19.)

Avoimuus ja uskallus olla haavoittuvainen luokan muihin oppilaisiin nähden luovat kolmannen palan turvallisuuden palapelissä. On nähtävä, että mikäli oppilas uskaltaa ilmaista itseään täysin luokan läsnä ollessa, pitää luottamuksen ryhmässä olla kunnossa. Avoimuus kulkee käsi kädessä turvallisuuden kanssa, mitä turvallisempi ryhmä on, sitä avoimempia ovat myös sen oppilaat. Toisten tukeminen ja luottamuksen osoittaminen tukemisen kautta rakentavat palapelistä pikkuhiljaa kokonaisuutta. Ryhmän turvallisuutta lisää huomattavasti se, että sen jäsenet tukevat toisiaan ja antavat toisilleen sellaista viestintää, että luottavat toistensa kykyyn suoriutua haasteista. Palapelistä tulee kokonainen siinä vaiheessa, kun ryhmän jäsenet ovat sitoutuneita ryhmäänsä ja heillä on halu tehdä yhteistyötä ja saavuttaa päämääriä nimenomaan tässä ryhmässä. (Salovaara ym. 2011, 18-19.)

Voidaan päätellä luottamuksen olevan yksi tärkeimmistä turvallisen ja yhteistyökykyisen luokan rakennusaineista. Luottamus ja yhteistyön tekeminen nousevat opinnäytetyöni toimintakerroilla esiin tärkeimpinä teemoina.

5 RYHMÄN HYVINVOINTIA LISÄÄVÄN TOIMINNALLISEN PROJEKTIN TOTEUTTAMINEN

5.1 Ryhmähengen parantamiseen tähtäävien toimintakertojen tarkoitus ja tavoitteet

Jokaisella toimintakerralla käsiteltiin jotain tiettyä teemaa. Kaikilla toimintakerroilla pyrittiin edistämään jotain tiettyä osa-aluetta ja niiden kautta vaikuttaa positiivisella tavalla ryhmän hyvinvointiin.

Ensimmäisen toimintakerran teemana oli toiminta työryhmissä. Suunnitelmasta poiketen annoin heidän jakautua ryhmiin itsenäisesti, jotta pystyin näkemään millaisiin ryhmiin oppilaat jakautuvat. Tarkoituksena oli luoda luokan yhteiset pelisäännöt, joita oppilaiden tuli noudattaa jokaisella toimintakerralla ja muutoinkin koulupäivien aikana. Pelisääntöjen tarkoitus oli toimia myös apuvälineenä ohjaajalle.

Toisen toimintakerran tarkoitus oli olla vuorovaikutuksessa koko luokan kesken. Tarkoitus oli tehdä sellaisia tehtäviä, joiden avulla oppilaiden on kommunikoidava keskenään erilaisia keinoja käyttäen. Ryhmän avustaminen ja yhteistyön tekeminen nousivat esiin toisen toimintakerran teemoina.

Kolmannen toimintakerran olympialaisten tarkoituksena oli nostaa esiin jokaisen ryhmän jäsenen merkitys osana tiimiä. Tarkoitus oli näyttää erilaisten hauskojen tehtävien kautta, että lopputulokseen ei olisi päästy ilman jokaisen osallistujan panosta. Teemoina kolmannella toimintakerralla olivat muiden kannustaminen, tiimityöskentely, sekä toisten avustaminen.

Neljännän toimintakerran teemana oli luottamus. Tehtävien avulla jokainen osallistuja joutui ottamaan vastuuta paristaan ja vastavuoroisesti taas luottamaan pariinsa. Tehtävien tarkoitus oli lisätä luottamusta luokkatovereihin ja opettaa vähän vastuunkantoa muista.

Viidennen, eli viimeisen toimintakerran teemoina olivat erilaisuus ja samanlaisuus. Toimintakerran tarkoituksena oli luoda luokasta yhtenäisempää kokonaisuutta. Tarkoitus oli osoittaa, että vaikka kaikki ovat omanlaisiaan yksilöitä, niin ryhmän sisältä

pystytään löytämään myös runsaasti samanlaisuuksia, jotka voivat yhdistää luokan jäseniä ja lisätä yhteisöllisyyttä. Tarkoituksena oli myös lisätä ryhmän jäsenien ymmärrystä toisistaan.

Toimintakerroilla oppilaat joutuivat siis tekemään yhteistyötä muiden luokkalaistensa kanssa, jolla pyrittiin siihen, että jokainen saisi kokea, että hänellä on paikka ryhmässä. Lisäksi pyrittiin luomaan oppilaille tunnetta, että jokainen kuuluu osaksi ryhmää. Toimintakerroilla toteutettiin tehtäviä, joissa jokaisen osallisuutta tarvittiin ja muiden oppilaiden kanssa yhdessä toimimisen kautta pyrittiin lisäämään oppilaan osallisuutta ryhmän jäsenenä.

Toiminnan perusteena on myös suunnitelman jatkokäytön mahdollisuus. Tätä toiminnallista suunnitelmaa voidaan käyttää koulumaailmassa ryhmäytymistoiminnan pohjana. Tehtävät ovat helposti sovellettavissa ikäryhmän mukaan, mutta toisaalta taas teemat ovat kaikille peruskoulun ikäryhmille soveltuvia.

5.2 tiedonhankinnan toteuttaminen osana toiminnallista projektia

Alku- ja loppukysely olivat ensisijainen lähde tiedonhankinnalle. Luvat kyselyihin vastaamisesta pyydettiin jokaisen luokan oppilaan vanhemmilta kirjallisesti. Kyselyjen perusteella pystyttiin kartoittamaan millainen luokan hyvinvoinnin ja luokan sisällä tapahtuvan mahdollisen kiusaamisen tilanne oli ennen toiminnan aloittamista. Loppukyselyn avulla taas pystyttiin arvioimaan, miten toiminta vaikutti ryhmän hyvinvointiin ja mitä olisi ehkä voinut tehdä toisin.

Kuulumisten jakaminen oppilaiden kanssa ja toimintakertojen purkaminen ryhmässä suullisesti auttoivat myös havainnoimaan luokan sisällä vallitsevia ongelmia ja antoi paljon informaatiota siitä, minkälainen toiminta voisi edistää kyseisen ryhmän hyvinvointia jatkossa. Suullinen keskustelu toimintakertojen aikana niin pienryhmien, kuin koko ryhmän kanssa oli tiedonhankinnan kannalta myös merkittävää.

Kyselylomakkeiden analysointi tapahtui käymällä kaikki lomakkeet yksitellen, kysymys kysymykseltä läpi ja asettamalla ne taulukkoon. Taulukoinnin avulla pystyy

hyvin hahmottamaan konkreettisesti sitä, millainen ryhmän tilanne minkäkin aiheen osalta on ja moniko on mitäkin mieltä ryhmän tilanteesta eri osa-alueilla.

Tiedonhankinta oli eettistä vaikka suullisia yhteisiä keskusteluja aiheesta käytiinkin. Jokainen oppilas sai halutessaan ilmaista mielipiteensä, eikä ketään painostettu vastauksiin. Useimmiten suulliset keskustelut alkoivatkin oppilaiden aloitteesta. Myös kyselylomakkeisiin vastaaminen tapahtui nimettömästi ja niiden palautus niin, ettei niitä läpikäydessä ollut mahdollisuutta tietää, mikä on kenenkin oppilaan vastaus.

Toiminnan suunnittelussa käytetty tieto on hankittu päteviä verkkolähteitä, sekä kirjallisuutta apuna käyttäen. Kaikki tieto niin teoriaosuuden luomisessa, kuin toimintakertojen suunnittelussa on rakennettu lähteiden ympärille.

6 TOIMINTAKERTOJEN SUUNNITELMAT JA NIIDEN TOTEUTUS

Toteutin toiminnallisen opinnäytetyön yhden kahdeksannen luokan kanssa. Ensimmäisellä toimintakerralla pystyin havainnoinnin avulla tekemään johtopäätöksiä luokan sisäisistä ongelmista. Luokka on jakaantunut vahvasti pienryhmiin ja pienryhmien välillä on havaittavissa eriarvostamista. Luokassa on selkeästi havaittavissa ne niin sanotusti suosittummat oppilaat ja naureskelua, huutelua ja pään aukomista on selkeästi havaittavissa. Kahden ensimmäisen toimintakerran aikana annoin oppilaiden toimia melko vapaasti, jotta pystyin havaitsemaan millaista kielenkäyttöä heidän välillään tapahtuu ja miten he toisiaan kohtaan käyttäytyvät. Kielenkäyttö on paljolti melko rumaa ja sisältää haistattelua, vähättelyä, haukkumista ja selkeää eriarvostusta niin muita oppilaita, kun opettajaakin kohtaan.

6.1 Ensimmäisen toimintakerran suunnitelma

Aloitetaan ensimmäinen kerta ohjaajan esittäytymisellä oppilaille ja oppilaiden nimikierroksella ohjaajalle, samalla oppilaat voivat kertoa mitä kuuluu ja kysyä jos on

jotain kysyttävää projektiin liittyen. Ensimmäisenä toimintakertana luodaan ryhmän yhteiset pelisäännöt. Mietitään yhdessä keskustellen mitkä asiat ovat ryhmähengen kannalta tärkeitä ja kirjataan niitä yhdessä ylös.

Ideana on, että ensin päätetään pelisäännöt ja ohjaaja kirjoittaa ne ylös. Tämän jälkeen jakaudutaan sopivan kokoisiin ryhmiin (riippuen siitä, montako sääntöä keksitään) ja jokainen ryhmä askartele erivärisistä kartongeista värikyniä, tusseja ja muita askartelutarvikkeita apuna käyttäen yhden säännön. Sääntö voidaan jakaa esim. tavuiksi, jolloin jokainen voi askarrella jonkun tavun tai yhden kirjaimen, miten ryhmä päättääkin työn jakaa. (Salovaara ym. 2011, 129.) Lopuksi kaikki säännöt liimataan isolle kartongille yhdeksi kokonaisuudeksi. Viimeiseksi ohjaaja pyytää oppilailta lupautua sitoutua pelisääntöihin.

Jos aikaa jää, voidaan leikkiä sääntöihin liittyvä pantomiimi. Eli valitaan luokasta yhtä monta näyttelijää, kun on sääntöjä ja pantomiimina käydään vielä kaikki säännöt läpi niin, että yksi näyttelee kerrallaan ja muut arvaavat mikä sääntö on kyseessä. Tällä toimintakerralla oppilaat harjoittelevat toimimaan työryhmissä, jakamaan työtehtäviä ja lopputuloksena on yksi koko ryhmän yhteinen konkreettinen tuotos, jota käytetään apuvälineenä jatkossa toteutettavilla toimintakerroilla. Pelisäännöt kulkevat mukana koko viiden viikon ajan ja jokaisen ryhmän jäsenen tulee noudattaa yhteisiä pelisääntöjä. Mikäli pelisääntöjä ei noudateta, voi ohjaaja muistutella pelisäännöistä helposti, kun lopputuotos kulkee mukana kaikilla toimintakerroilla.

6.1.1 Ensimmäisen toimintakerran toteutus

Toimintakerta alkoi esittäytymiskierroksella. Oppilaat kertoivat nimensä ja ohjaaja esittäytyi oppilaille. Käytiin yhteinen keskustelu pelisäännöistä jonka jälkeen ohjaaja antoi ryhmäläisten jakautua vapaasti pienryhmiin. Vapaasti jakautuminen osoitti hyvin sen, millaisiksi porukoiksi ryhmä on jakautunut ja kuka kuuluu mihinkin porukkaan. Kukin ryhmä sai 10 minuuttia aikaa keksiä pelisääntöjä, jonka jälkeen käytiin ryhmä kerrallaan ehdotukset läpi.

Kukin ryhmä sai tehtäväkseen askarrella kaksi sääntöä. Ihan kaikki eivät osallistuneet tehtävään täysillä, jonka vuoksi kaikkia sääntöjä ei tullut askarrelltua. Lopputuloksesta tuli kooltaan suuri, jonka vuoksi päädyimme luokanvalvojan kanssa siihen, että yhteinen tuotos jää luokan seinälle. (Liite 4) Lopuksi oppilaat vastasivat alkukyselyyn. (Liite 2)

6.2 Toisen toimintakerran suunnitelma

Toisella toimintakerralla tehdään asioita, joissa ryhmän on kommunikoitava keskenään. Aloitetaan kerta kuulumiskierroksella. Tämän jälkeen ohjaaja pyytää oppilaita asettumaan rivissä viivalle tai tasapainopuomille. (Kataja, Jaakkola & Liukkonen 2011, 77.) Ohjaaja valitsee etukäteen muutaman aiheen, joiden mukaan oppilaiden tulee järjestäytyä viivalle/puomille.

Ensimmäisenä ohjaaja pyytää oppilaita järjestäytymään aakkosjärjestykseen etunimen mukaan. Tämä tulee kuitenkin tehdä ilman puhetta. Tämän jälkeen pyydetään järjestäytymään syntymäajan mukaan nuorimmasta vanhimpaan (saa puhua.) Kolmantena aakkosjärjestykseen sukunimen viimeisen kirjaimen mukaan niin, että järjestys tulee ö:stä a:han, vasemmalta oikealle.

Tämän harjoituksen jälkeen toteutetaan ”pyydystys”. Pyydystyksessä jaetaan ryhmä kahteen. Tehdään teipillä lattiaan kaksi viivaa, toinen ryhmä toisen viivan taakse ja toinen toiseen (n. 10m. väli.) ykkösryhmästä yhden pelaajan silmät peitetään huivilla, kuten myös kakkosryhmästä. Ykkösryhmän sokkopelaajalle annetaan hulavanne, jolla hänen tulee yrittää pyydystää kakkosryhmän sokkopelaajaa, seisoen viivojen välissä. Kakkosryhmän sokko lähtee kulkemaan kohti ykkösryhmän viivaa ja samaan aikaan ykkösryhmän pelaaja yrittää pyydystää hulavanteella niin, että saa sillä kakkosryhmäläisen kiinni. Muut pelaajat ohjastavat oman joukkueensa sokkopelaajaa sanallisesti. Jokaisen pyydystyksen, tai maaliin päässeän pelaajan jälkeen vaihdetaan sokkoparia. Enemmän pyydystyksiä saanut joukkue voittaa. (Kataja ym. 2011, 79)

Lopuksi otetaan peiliharjoitus. Jaetaan luokka kahteen ryhmään. mennään seisomaan n. kymmenen metrin päähän toisesta ryhmästä riviin niin, että ollaan kasvot vastak-

kain. Ensin toisesta ryhmästä lähtee yksi liikkumaan vastapäätä seisovaa kohti valitsemallaan tyyllillä. Tämän jälkeen vastapuolella seissyt liikkuu samalla tyyllillä liikkeen aloittaneen paikalle. (Norrena 2016, 34.) Seuraava lähtee taas liikkumaan itse valitsemallaan tavalla jne. niin kauan, että kaikki ovat näyttäneet liikkumistyylin ja toimineet peilinä.

Mikäli aikaa jää, voidaan leikkiä pantomiimia. Ohjaaja antaa halukkaille näyttelijöille aiheen ja muut yrittävät arvata mitä henkilö esittää. Tämän toimintakerran tarkoitus on lisätä oppilaiden välistä vuorovaikutusta ja saada heidät kommunikoimaan keskenään erilaisin keinoin. Myös ryhmän avustaminen ja yhteistyö nousee esiin harjoituksissa.

6.2.1 Toisen toimintakerran toteutus

Toimintakerran alussa kysyttiin kuulumisia. Muutama oppilas puuttui tunnin alusta ja ehdimme tekemään muutamia harjoituksia jo ennen, kuin loppu porukka saapui paikalle. Ensimmäisenä tehtävänä oli mennä riviin ja aloitettiin harjoitus. Ensimmäisenä oppilaiden piti järjestäytyä riviin aakkosjärjestyksessä etunimen mukaan puhumatta. Teimme myös järjestyksen nuorimmasta vanhimpaan ja vanhimmasta nuorimpaan. Loppupeleissä ohjeistuksena oli tehdä kaikki harjoitukset puhumatta, sillä oppilailla tuntui riittävän energiaa ja hiljaa oleminen oli hankalaa. Suurimpana haasteena toimintakerralla oli rauhoittuminen, ohjeiden kuunteleminen sekä niiden noudattaminen.

Seuraavana tehtiin peiliharjoitus. Tähän kaikki oppilaat osallistuivat innolla ja kaikki keksivät todella hyvin erilaisia hauskoja liikkumisen tapoja. Oppilaiden mielestä tämä harjoitus oli hauskaa ja positiivisena huomiona oli nimenomaan se, kuinka hyvin kaikki tähän osallistuivat.

Kolmantena pelattiin pyydystystä. Pyydystys aiheutti melko paljon meteliä, vaikka ohjeistuksena oli, että molemmissa joukkueissa on samanaikaisesti vain yksi sokko, sekä ohjeiden antaja. Peli meni melkoiseksi huutokilpailuksi. Monet eivät halunneet osallistua ollenkaan, vaan halusivat seurata sivusta. Toiset oppilaat taas osallistuivat

peleihin ja toimivat sokkoina useampaan kertaan. Peli meni melkoiseksi riehumisiksi, joten lopetimme sen kesken ja siirryimme pelaamaan pantomiimia.

Pantomiimissa näyttelijän rooliin tahtoneita oppilaita oli melko vähän, mutta kaikki tahtoivat kuitenkin keksiä eri rooleja ja toimia arvaajina. Pantomiimin jälkeenkin jäi vielä aikaa, sillä pyydystys jäi lyhyeksi. Kysyin oppilailta haluavatko he pelata jotain peliä, joka ei aiheuta suurta hälinää ja he ehdottivat silmäniskumurhaajaa. Se oli hauska peli, jonka parissa aika kuluikin nopeasti loppuun. Pelissä yksi kiersi ringissä silmät kiinni istuvat oppilaat läpi ja piirsi jokaisen selkään ympyrän. Yhden selkään tuli kuitenkin piirtää rasti ja rastin saanut oppilas toimi murhaajana. Tarkoituksena oli katsoa toisia silmiin ja murhaaja saattoi iskeä silmää jollekin toiselle pelaajalle, jolloin tämä tippui pois pelistä. Mikäli joku epäili kuka on murhaaja, pystyi hän pyytämään mukaansa todistajaa ja nimeämään murhaajan. Mikäli epäily oli oikea, aloitettiin alusta, mikäli väärä niin sekä epäilijä, että todistaja tippuivat pelistä.

Kokonaisuudessaan kaikilla tuntui olevan mukavaa, muutamaa oppilasta lukuun ottamatta, joiden kanssa oli haasteita osallistumisen kanssa. Annoin kuitenkin halukkaiden seurata pelejä myös paljon sivusta, jolloin suurimman osan osalta toimintakerta oli hyvin onnistunut. En halunnut viedä hauskuutta niiltä jotka halusivat olla täysillä mukana, pakottamalla niitä mukaan, jotka eivät halunneet pelata. Kuitenkin ne oppilaat jotka eivät tahtoneet osallistua peleihin, tahtoivat seurata ja olla läsnä.

6.3 Kolmannen toimintakerran suunnitelma

Kolmas kerta sisältää liikunnallisia harjoituksia. Aloitetaan toimintakerta pienillä lämmittelyviesteillä. Jakaudutaan ensin kahteen ryhmään ja tehdään jonot. Jonojen ensimmäiset ottavat takana olevasta itselleen parin ja kolmas taas takana olevasta jne. Ensimmäiset parit asettavat pallon vatsojensa väliin ja kulkevat pienen matkan kiertäen kartion ja palaavat pallo vatsojen välissä takaisin jonoon antaen pallon seuraavalle. Palloon ei saa koskettaa käsin muutoin, kuin alussa ja lopussa. Toisena viestinä tehdään pieni pujotteluviesti, jossa pujotellaan juosten kartioita.

Sitten aloitetaan olympialaiset. (Leskinen 2009, 129.) Jakaudutaan kolmeen tai neljään ryhmään. Vastassa ryhmällä on neljä lajia. Aloitetaan hernepussin heitolla. Jokainen ryhmä tulee heittopaikalle samaan aikaan. Ykkösryhmä aloittaa jne. Jokainen ryhmästä heittää kerran (pusseja on viisi.) Maalina toimii ämpäri, tai maahan teipillä tehty ympyrä. Joukkue saa pisteen jokaisesta maaliin menneestä pussista.

Toinen laji on sählypujottelu. Eli sählypallon kuljetus mailalla pujotellen kartioita. Tässä kisataan aikaa vastaan ja nopeimmalla yhteisajalla suoriutunut joukkue saa eniten pisteitä. Pisteet määritellään niin, että jos on esim. kolme joukkuetta, nopein joukkue saa kolme pistettä, toiseksi nopein kaksi ja suurimmalla ajalla oleva joukkue yhden pisteen.

Kolmantena heitetään koreja. Jokainen joukkueesta heittää kolme kertaa. Jokaisesta korista saa yhden pisteen ja ohjaaja kirjaa joukkueen yhteispisteet ylös.

Viimeinen laji on sokkopallonheitto. Ohjaaja tekee seinään muutaman pistealueen teipillä.(1-5) Jokainen ryhmäläinen heittää vuorollaan silmät sidottuna (palloja on viisi) ja pyrkii osumaan pistealueisiin. Ryhmän pelaajat, joilla silmät eivät ole sidottuna voivat yrittää antaa ohjeita sokkopelaajalle. Ohjaaja kirjaa pisteet ylös ja kaikkien heitettyä lasketaan yhteen joukkueen keräämät pisteet.

Lopuksi ohjaaja laittaa rauhallista musiikkia soimaan ja pyytää oppilaita asettumaan lattialle makaamaan ja rauhoittumaan. Ohjastaa heitä hengittämään rauhassa sisään ja ulos. Tällä välin ohjaaja laskee pisteet. Viimeisenä ilmoitetaan voittanut joukkue. Voittajajoukkue saa poistua ja kaksi muuta joukkuetta auttavat ohjaajaa viemään tavarat paikoilleen. Kaikki saavat palkinnoksi karkin. (ohjaaja tuo)

Kaikkien lajien yhteispistemäärä määrittelee joukkueen sijoituksen olympialaisissa. Tarkoituksena on, että joukkueen pelaajat, kannustavat toisiaan. Tsemppaavat ja tekevät töitä tiimissä. Tarkoitus on parantaa ryhmähenkeä pienen kisailun avulla ja osoittaa, että jokaisella ryhmäläisellä on oma merkityksensä onnistumisessa.

6.3.1 Kolmannen toimintakerran toteutus

Kolmannen toimintakerran tehtävät onnistuivat hyvin. Luokan oppilaista kahdeksan ei saapunut paikalle, jonka vuoksi ryhmä oli huomattavasti rauhallisempi, kuin muilla kerroilla. Otin toimintakerralle mukaan toisen ohjaajan avustamaan, jotta saatiin neljän joukkueen sijaan kaksi joukkuetta yhdelle olympiarastille samanaikaisesti. Tämä nopeutti ja loi sujuvuutta ryhmän ohjaamisessa pisteeltä toiselle. Rauhallisuutta oli myös helpompi pitää yllä, kun koko luokan sijaan pisteellä oli vain puoli luokkaa kerrallaan.

Aluksi otimme jaon kahteen ja pelasimme yhden viestin. Tämän jälkeen ohjaaja sekoitti joukkueet uudelleen ja otimme uuden viestin. Viestien jälkeen oli aika jakautua joukkueisiin. Joukkueisiin jakautumisen yhteydessä kuitenkin huomasin, että oppilaat alkoivat soveltaa ja vaihdella joukkueita, jolloin yhteen joukkueeseen jäi kolme, kun toisessa oli seitsemän oppilasta. Alkuperäinen jako toteutettiin jakamalla neljään, mutta toteutin jaon uudelleen niin, että pyysin oppilaita ottamaan jaon kahteen ja menemään kahteen ryhmään. Tämän jälkeen jaoin molemmat ryhmät uudestaan kahteen. Oppilaat saivat keksiä omalle joukkueelleen nimen. Tämä helpotti myös pisteiden merkintää ja laskemista.

Toimintakerralla huomasin selkeästi sen, miten epätyytyväisiä osa oppilaista oli, kun ei päässyt parhaan kaverinsa kanssa samaan joukkueeseen. Joukkueiden toiminnan aikana oli havaittavissa selkeästi ne oppilaat jotka huomioivat kaikkia joukkueensa jäseniä tasavertaisesti, sekä ne oppilaat jotka eivät halunneet toimia joidenkin tiettyjen oppilaiden kanssa. Toimintakerta osoitti luokan sisällä esiintyvän selkeää joidenkin oppilaiden ulkopuolelle jättämistä. Yritin rohkaista oppilaita useaan kertaan kannustamaan joukkueovereitaan suorituksen aikana, mutta kannustusta ei kuitenkaan juuri tapahtunut.

6.4 Neljännen toimintakerran suunnitelma

Neljännen kerran päätteemana on luottamus. Aloitetaan toimintakerta Tuli on irti – leikillä. Ideana on, että asetetaan lattialle piiriin tuoleja niin, että niitä on kaksi vä-

hemmän kuin pelaajia. Otetaan jokaiselle pari ja paria käsikynkästä kiinni. Valitaan kaksi nimeä, esim. Jokiset ja Järviset. Puolet pareista on Jokisia ja puolet Järvisiä. Keskelle piiriä asettuu yksi pari. Kun keskellä oleva pari sanoo ”Jokiset”, vaihtavat kaikki Jokisiksi määritellyt parit paikkaa. Samalla keskellä oleva pari voi yrittää varastaa jonkun parin paikan. Mikäli keskellä oleva pari onnistuu pääsemään tuolille, joutuu ilman paikkaa oleva pari keskelle huutajaksi. Sama periaate jos keskeltä tulee käsky Järvisille. Kun keskellä oleva pari sanoo, että ”tuli on irti” pitää kaikkien parien vaihtaa paikkaa. (Reftel, Reftel, Brosche 2013, 15.)

Ensimmäisenä tehtävänä luodaan luottamuskuja. Valitaan ryhmästä muutama osallistuja joiden silmät peitetään. (max. 5 hlö.) Muut ryhmästä asettuvat kahteen riviin kasvot vastakkain, niin että rivien väliin jää kuja. Riveissä olevat oppilaat tekevät kujalle esteitä, esim. käsiään ja jalkojaan käyttäen ja sokkona olevat oppilaat lähtevät yksi kerrallaan kulkemaan kujaa pitkin niin, että näkevät opastavat samalla heitä kujan läpi. Esim. mene kyykkyyn ja kulje kyykyssä, nosta jalkaa ja astu yli. esteiden teon apuna voidaan käyttää vaikka sählymailoja. Tätä jatketaan niin kauan, että jokainen oppilas on kulkenut kujan läpi.

Toisena harjoituksena tehdään luottamusharjoitus, jossa jakaudutaan pareiksi. Toinen parista on sokea ja molemmat ovat mykkiä. Näkevä kuljettaa käsiotteella ensin vain lämmittelyksi ympäri huonetta. Tämän jälkeen parit asettuvat jonoon ohjaajan etukäteen rakentaman radan eteen. Näkevä lähtee ohjaamaan sokeaa radan läpi. Ohjaaja antaa luvan aina kun seuraava pari saa lähteä radalle. Kun tämä on tehty kerran, vaihdetaan rooleja ja parin toisesta osapuolesta tulee sokea. Pitää muistaa olla hiljaa. Ohjaaja voi tarvittaessa laittaa taustalle musiikkia. (opetushallitus 2010)

Jos aikaa jää, voidaan tehdä sama harjoitus ilman taluttajaa, sanallisten ohjeiden avulla.

Tehtäväkerran tarkoitus on vahvistaa luottamusta ryhmän sisällä. Vahvistaa luottamusta toisiin henkilöihin ja edistää vastuunkantokykyä toisista.

6.4.1 Neljännen toimintakerran toteutus

Neljännen kerran toteutus ei onnistunut toivotulla tavalla. Toimintakerta tuli oppilaille yllätyksenä ja se saattoikin aiheuttaa oppilaissa erityisen suuren energiavaruksen. Aloitimme tuli on irti leikillä ja se sujui erittäin hyvin. Oppilaat osallistuivat leikkiin mielellään ja leikimmekin sitä melko kauan. Toisena tehtävänä oppilaiden piti tehdä esteitä ja toisten oppilaiden kulkea sitä sokkona. Tämä ei onnistunut oppilailta oikeastaan ollenkaan. Jouduin useaan kertaan huomauttamaan keskittymisestä tehtävään ja kannustamaan oppilaita mukaan. Lopetimme leikin kesken, koska siitä ei tullut yhtään mitään.

Pyysin oppilaat lattialle rinkiin istumaan ja kysyin heiltä, että miten edellinen tehtävä heidän mielestään sujui. Oppilaat vakavoituivat ja kaikki jotka vastasivat, sanoivat, että ei hyvin mennyt. Kysyin myös onko tällainen sähläys mukavaa, johon useampi oppilas vastasi, että ei ole. Pyysin heitä rauhoittumaan, ja kysyin, että jos teemme vielä viimeisen tehtävän, ryhdistäytyvätkö he, osallistuvat, kuuntelevat ohjeet ja antavat muille rauhan osallistua toimintaan. Kaikki lupasivat petrata viimeiseen osaan. Kysyin myös ovatko kaikki kanssani samaa mieltä siitä, että kaikille olisi mukavampaa jos nämä toimintakerrat tehtäisiin kunnolla. Jokainen nyökytteli.

Viimeinen osa toteutettiin niin, että jakauduttiin pareihin ja sen jälkeen puolet ryhmästä kokosivat esteradan ja puolet odotti seinän takana radalle pääsyä. Ajan puitteissa tehtiin niin, että vain toinen parista meni radan sokkona ja toinen ohjeisti sanallisesti. Tämän jälkeen toinen puolikas ryhmästä meni tekemään uuden radan ja edellisen radan rakentaneet toimivat sokko-ohjeistaja parina.

Lopuksi kerroin oppilaille, että ensi kerta on viimeinen kerta ja toivon, että silloin sujuu paremmin. Kaikki lupasivat keskittyä siihen, että ensi kerralla ei sähelletä.

6.5 Viidennen toimintakerran suunnitelma

Askarrellaan yhteneväisyyksien ja eroavaisuuksien kukka. (MAST –hankkeen www.sivut). Aloitetaan kerta yhteisellä piirillä jossa jokainen vuorollaan kertoo mitä

kuuluu. Ohjaaja tekee valmiiksi kartongista kukan keskiosan. Oppilaat askartelevat jokainen oman terälehdän. Terälehdelle ei ole valmista mallia, vaan jokainen suunnittelee lehdestä sellaisen, kun itse haluaa. Tällöin valmiissa kukassa näkyy jokaisen ryhmäläisen erilaisuus ja oma kädenjälki.

Aluksi ohjaaja esittää oppilaille väitteitä, joiden avulla etsitään oppilaiden joukosta yhteneväisyyksiä. Väitteitä voi olla esim.: minulla on sisko, asun porissa, harrastan jalkapalloa, olen käynyt ulkomailla yms. Tarkoituksena on, että jokaisen väitteen jälkeen ne, joiden kohdalla se pitää paikkansa nousevat ylös, ja joku heistä tulee kirjoittamaan väitteen kukan keskiosan sisälle. Lopputilanteen tulisi olla se, että kaikille on löytynyt joku yhteneväisyys ryhmäläisen/ryhmäläisten kanssa.

Kun tämä yhteneväisyyksiin liittyvä osa on tehty, tulisi jokaisen ryhmäläisen ottaa oma paikka ja kirjoittaa tekemäänsä terälehteen jokin itseensä liittyvä asia, jonka uskoo erottavan häntä mahdollisimman monesta ryhmäläisestä. Esim. jos on harvinaisempi harrastus, asunut ulkomailla yms. Tämä vaihe saattaa vaatia ohjaajan apua jonkun verran, koska suuressa ryhmässä saattaa tulla hankaluuksia löytää paljon eroavaisuuksia.

Toiminnan tavoitteena on luoda ryhmän sisällä ajatuksia erilaisuudesta ja edistää erilaisuuden hyväksymistä ja ymmärtämistä ryhmäläisissä. Tuoda näkyville se, että kaikki ovat yksilöitä ja silti voidaan olla yhtenäinen ryhmä.

Lopetetaan toimintakerrat yhteisellä ilmapuntarilla. Ohjaaja luettelee toimintakertoja ja oppilaat osoittavat miltä kerrat ovat tuntuneet ilmapuntarin avulla. Ilmapuntarina toimii oma käsi. Käsi pystyssä tarkoittaa että toimintakerta oli kiva, alhaalla se tarkoittaa että ei ollut niin mukavaa ja keskellä oleva käsi tarkoittaa että toimintakerta oli ihan kiva. (Leskinen 2009, 146-147)

6.5.1 Viidennen toimintakerran toteutus

Viimeisen toimintakerran toteutus onnistui hyvin. Aluksi kysyin oppilailta kuulumiset jonka jälkeen he saivat hetken keskustella ryhmissä omista kuulumisistaan, sa-

malla kun odotettiin loppuja oppilaita paikalle. Muutama oppilas puuttui viimeiseltä toimintakerralta.

Kerroin oppilaille mitä tunnin aikana tullaan tekemään ja tämän jälkeen aloitin kysymällä erilaisia asioita. Onko perheessäsikin pikkuveli, -sisko, lemmikki ym. Kaikki joiden kohdalla väite piti paikkansa, nostivat käden ylös. Ohjaaja kirjasi samalla asioita rakentuvan kukan keskiöön. Tämän vaiheen jälkeen oppilaat saivat miettiä pienryhmissä asioita, mitä heissä on erilaista kun muissa. He askartelivat kukkaan terälehtiä ja kirjoittivat erilaisuutensa niihin. Kun lopputulos oli valmis, annoin kaikille loppukyselyn täytettäväksi. (Liite 3 & 5)

Lopuksi kävimme yhdessä keskustelua siitä, olivatko toimintakerrat onnistuneita ja mitä oppilaat niistä pitivät. He saivat kertoa omia ajatuksiaan ja useampi oppilas sanoi, ettei tällainen toiminta ollut ehkä heidän luokassaan paras mahdollinen, koska heidän ongelmansa eivät niinkään ole ryhmähengessä.

7 ALKU- JA LOPPUKYSelyn Tulosten Analysointi

7.1 Alkukysely

Kysely sisälsi kysymyksiä liittyen ryhmähengen luokan sisällä, sekä siihen, esiintyykö luokan sisällä kiusaamista. Oppilaiden vastauksista voi tehdä hyviä johtopäätöksiä siitä, että luokassa ei vallitse paras mahdollinen ryhmähengi ja osa oppilaista kokevat jäävänsä syrjään ja saavansa osakseen kiusaamista. (Liite 2)

Suurin osa oppilaista, jotka osallistuivat alkukyselyyn, vastasivat luokan ryhmähengen olevan erittäin hyvää. Vain viisi vastasi ryhmähengen olevan ihan ok ja seitsemän vastasi ryhmähengen olevan hyvää. On kuitenkin merkityksellistä, että vain kolme oppilasta vastasi, että eivät toivo ryhmähengen suhteen parannuksia. Oppilasta 17 taas toivoivat ryhmähengen paranemista. Loput kolme eivät vastanneet osioon selkeästi. Toisen kysymyksen perusteella voin siis olettaa, että ryhmähengen kannal-

ta luokan sisällä oli parantamisen varaa, vaikka moni vastasikin sen olevan erittäin hyvää, tai hyvää.

Suurimman osan mukaan kaikilla oli luokan sisällä kavereita ja kaikkia kohdeltiin luokassa tasavertaisesti. 22 oppilasta vastasi, että kaikilla on kavereita ja vain yksi oli sitä mieltä, että ei ole. 15 oppilasta vastasi kaikkia kohdeltavan tasapuolisesti ja seitsemän oli sitä mieltä, että kaikkia ei kohdella tasapuolisesti. Yksi ei vastannut tähän osaan ollenkaan.

Viimeiset kysymykset koskivat kiusaamista. Luokan neljä oppilasta koki, että luokan sisällä tapahtuu kiusaamista. Kiusaamisen käsitteitä ei avattu kyselyn aikana millään tavoin. Kiusaaminen eriteltiin vastauksissa sanoin arvosteleminen, nimittely, vittuilu, syrjintä ja läpän heitto. (Liite 6)

Uskon, että tulosten ristiriitaisuuteen vaikutti se, että luokassa pyöri samanaikaisesti useita oppilaita, eikä kukaan saanut vastata kyselyyn täysin rauhassa. Osa oppilaista keskusteli vastauksista myös keskenään. Tähän asiaan on hyvä kiinnittää huomiota loppukyselyssä ja suorittaa se niin, että jokainen pääsee vastaamaan kyselyyn täysin yksin ja omassa rauhassaan.

7.2 Loppukysely

Loppukyselyyn vastasi yhteensä 22 oppilasta. Kysyin ensimmäisenä vaikuttiko toiminta luokan ryhmähenkeen. Kuusi oppilasta oli sitä mieltä, että kyllä vaikutti, kaksi vastausta jäi epäselväksi ja loput olivat sitä mieltä, että projektilla ei ollut vaikutusta ryhmähenkeen luokan sisällä.

Toinen kysymys koski sitä, olivatko toimintakerrat oppilaiden mielestä onnistuneita ja mukavia. Kahdeksan oppilasta oli sitä mieltä, että toimintakerrat eivät olleet onnistuneita, yks vastaus jäi epäselväksi ja loput olivat sitä mieltä, että toimintakerrat onnistuivat hyvin. Kolme oppilasta oli vastannut, että toimintakerrat eivät olleet mukavia, kaksi vastausta jäi epäselväksi ja loput vastasivat toimintakertojen olleen mukavia. Ensimmäisen ja toisen kysymyksen vastaukset riitelevät keskenään jonkin

verran. Uskon, että mikäli toimintakerrat olisivat oikeasti olleet niin onnistuneita, mitä oppilaiden vastauksista voi päätellä, olisivat ensimmäisen kysymyksen vastaukset pääsääntöisesti olleet sen puolella, että projektilla on ollut vaikutus luokan ryhmähenkeen.

Kolmas kysymys käsitteli sitä, olivatko oppilaat ymmärtäneet toimintakertojen erilaiset teemat. Kuusi oppilasta vastasi, että he eivät ymmärtäneet teemoja ja loput vastasivat ymmärtäneensä. Tästä voi päätellä, että ohjaajana en ehkä riittävän tarkasti avannut ja pohjustanut oppilaille teemoja, joiden ympärille eri toimintakerrat olivat rakennettu.

Neljäs kysymys koski sitä, että kokevatko oppilaat, että tämänkaltainen toiminta voisi jatkossa edistää luokan toimivuutta. Yhdeksän oppilasta oli sitä mieltä, että tämänkaltaista toimintaa ei tarvita luokan toimivuuden edistäjänä ja loput olivat sitä mieltä, että kyllä se voisi olla hyväksi. Kysyin vielä minkälaisia teemoja he toivoisivat käsiteltävän, mikäli toimintaa jatkossa järjestettäisiin. Esiin nousi rauhallisuuteen, luottamukseen, keskittymiseen, muiden kunnioittamiseen ja vastuun ottamiseen liittyviä teemoja. Suurin osa vastasi nimenomaan rauhallisuuteen, rauhoittumiseen ja keskittymiseen liittyviä vastauksia ja ne ovat myös oman havainnointini perusteella niitä asioita, joihin tämän ryhmän kanssa olisi hyvä kiinnittää huomiota, mikäli jotain toiminnallisia tuokioita heidän kanssaan vielä järjestetään. (Liite 3 & 7)

8 YHTEENVETO JA POHDINTA

Jokaisen toimintakerran toteutus poikkesi jollain tapaa suunnitelmasta. Kuitenkin jokainen toimintakerta saatiin suoritettua ja kertojen teemat nousivat hyvin esille. Toiminnan tarkoitus ryhmä hengen parantajana ei noussut niin vahvasti esiin, mitä olisin työn toteuttajana toivonut, mutta tämänkaltaisen toiminnan toteuttaminen oli hyvin kasvattava ja opettava kokemus itselleni ryhmän ohjaajana.

Toimintaan osallistunut ryhmä oli hyvin vilkas ja aktiivinen. Tämänkaltainen ryhmä olisi omasta mielestäni kaivannut enemmän rauhoittumiseen ja keskittymiseen liitty-

viä tehtäviä. Ryhmän ongelmat eivät ole ehkä niin vahvasti ryhmän sisäisissä kemi-oissa, vaan myös käytöksessä ja keskittymisessä opiskeluun. On kuitenkin selvästi huomattavissa ja alkukyselyn perusteella todettavissa, että luokan sisäisissäkin vä-leissä on epätasa-arvoisuutta ja kiusaamista, joten ei tämänkaltainen toiminta luokan kanssa varmasti hukkaan mennyt.

Kaiken kaikkiaan toimintakerrat onnistuivat hyvin ja niiden sisältö pystyttiin vaikeut-tavista tekijöistä huolimatta pitämään tarkoituksenmukaisena.

Opinnäytetyö on selkeä kokonaisuus ja käsittelee johdonmukaisesti kiusaamisen teo-riaa sekä sitä, miten kiusaaminen vaikuttaa oppilaisiin ja kouluyhteisöön. Opinnäyte-työ etenee kiusaamisesta ryhmäytymisen teoriaan ja kuvastaa ryhmäyttämisen tär-keyttä luokkayhteisössä. Ryhmän hyvinvoinnin, luottamuksen ja turvallisuuden mer-kitys luokassa nousee esiin niin laajan lähdemateriaalin, kuin toiminnallisen osuuden kautta.

Toiminnallisten tehtävien avulla oppilaat näkivät millaisten erilaisten teemojen avul-la ryhmän hyvinvointia voidaan pyrkiä edistämään. Oppilailla oli mahdollisuus luoda ryhmänsä sisällä parempi ilmapiiri ja oppia tuntemaan toisiaan paremmin, sekä lisätä ryhmänsä jäsenten välistä luottamusta. On kuitenkin selvästi havaittavissa, että luo-kassa näkyy selkeää muihin oppilaisiin, sekä ohjaajaan kohdistuvaa ei toivottua käy-töstä. Huutelu, haukkuminen ja ulkopuolelle jättäminen on selvästi nähtävissä.

Opinnäytetyö tuki ammatillista kasvuani monilla osa alueilla niin lähdeaineistoihin tutustumisen, kuin toiminnan ohjaamisenkin osalta. Opinnäytetyön avulla pääsin ohjaamaan itselleni täysin uudenlaista ryhmää. Projektin aikana paneuduin ryhmän hyvinvoinnin kannalta tärkeisiin teemoihin ja siihen, miten tiiviin ryhmän luominen vaikuttaa ryhmään. Opin paljon kiusaamiseen liittyviä asioita ja siitä millainen mer-kitys kiusaamisella on kouluyhteisössä ja ryhmän hyvinvoinnissa.

Suunnitelman soveltaminen tilanteen ja ajankäytön puitteissa tukevat myös osaltaan ammatillisuuttani ryhmänohjaustilanteita ajatellen. Myös se, etteivät kaikki toiminta-kerrat, tai käytännössä mikään niistä, mennyt täysin suunnitelman mukaan opetti paljo. Ehkä tärkeimpänä oppina ymmärsin sen, ettei kannata mennä paniikkiin, vaan

aina voi soveltaa. Voi kysyä ryhmältä, mitä he haluaisivat tehdä ja tulevaisuutta ajatellen, tällaista toimintaa suunnitellessa kannattaa aina olla jokin pieni varasuunnitelma.

Opin erilaisia tapoja käsitellä nuoria ja toimia erilaisten nuorten kanssa. Ryhmä jonka kanssa toimintaa toteutin, oli minulle melko vieras. Jatkossa tällaista toimintaa suunnitellessa olisi hyvä tutustua ensin ryhmään, jonka kanssa toiminta toteutetaan, eikä toimia niin, että suunnittelee toiminnan ja joku valitsee siihen ryhmän. Olisi siis hyvä tuntea ryhmä, jotta voi suunnitella juuri kyseisen ryhmän tarpeille sopivaa toimintaa. Uskon, että tämän ryhmän tarpeisiin olisi paremmin sopinut erilaiset rauhoittumis- ja keskittymistehtävät. Havaintojeni perusteella tämänlainen toiminta ei ole tässä vaiheessa ryhmälle riittävä, vaan ryhmä kaipaisi toimintakertoja huomattavasti enemmän ja tutumman ohjaajan, jotta päästäisiin toivottuihin lopputuloksiin. Toiminnan toteutusta vaikeutti ryhmän kova-äänisyys ja aktiivisuus. Ryhmän rauhoittuminen vei jo paljon aikaa toteutukselta, jonka vuoksi en pystynyt käyttämään toiminnan ohjaamiseen ja tarkoituksien avaamiseen niin paljoa aikaa, kuin olisin toivonut.

Loppukyselyn vastausten perusteella pystytään tekemään päätelmiä siitä, miten toimivana oppilaat tällaisen toiminnan kokivat. Uskon kuitenkin, että toiminnan toteutus onnistuisi paremmin, mikäli toimintaa ohjaisi oppilaille ennestään tuttu henkilö, kuten opettaja, jolla auktoriteetti- ja arvostussuhteet oppilaisiin on jo ennestään rakennettu. Ryhmästä oli selvästi havaittavissa se, etteivät he oikein kunnioittaneet minua ohjaajan roolissa. Tämä ilmeni lähinnä niin, etteivät he kuunnelleet ja noudattaneet ohjeita, osa saneli minulle hyvin rumia ja inhottavia kommentteja ja jotkin oppilaat haistattelivat muiden oppilaiden lisäksi myös minulle.

LÄHTEET

- Aluehallintoviraston www-sivut. Viitattu 19.4.2018.
<http://www.avi.fi/documents/10191/900227/Koulu+lapsen+kehitysymp%C3%A4rist%C3%B6n%C3%A4,%20Tytti+Solantau.pdf/9b3b6f73-680e-4802-aa81-24ef227a16cf>
- Gordon, T. 2006. Toimiva koulu. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Hamarus, P. 2012. Haukku haavan tekee. Puututaan yhdessä kiusaamiseen. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Hamarus, P. 2008. Koulukiusaaminen. Huomaa, puutu, ehkäise. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.
- Hamarus, P. 2006. Koulukiusaaminen ilmiönä: yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta. Väitöstutkimus. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 20.2.2018
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/13307/9513926966.pdf?se>
- Hamarus, P. Holmberg-Kalenius, T. Salmi, S. 2015. Opas kiusaamisen jälkihoitoon. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Hand, H. & Suviaro, E. 2015. Valtasuhteet ja roolit viidennellä luokalla. Valtahierarkia ja arvostus oppilaiden sekä opettajan näkökulmasta. Pro Gradu –tutkielma. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta Viitattu 21.2.2018.
<http://jultika.oulu.fi/files/nbnfioulu-201506041776.pdf>
- Henrikin koulun strategia koulukiusaamistilanteissa. Viitattu 20.2.2018.
<http://www.nousiainen.fi/images/PDF/opetusjakoulutus/koulu/henrikinkoulu/kiusaaminen.pdf>
- Kataja, J. Jaakkola, T. & Liukkonen, J. 2011. Ryhmä iikkeelle: toiminnallisia harjoituksia ryhmän kehittämiseksi. Jyväskylä: PS-kustannus.
- kivakoulun www-sivut. Viitattu 7.2.2018
www.kivakoulu.fi
- koulurauhan www-sivut. viitattu 20.2.2018
<http://www.koulurauha.fi/turvallinen-koulu/ryhmaeyttaaminen>
- Launonen, L. Pulkkinen, L. 2004. Koulu Kasvuyhteisönä: Kohti uutta toimintakulttuuria. Jyväskylä: PS-Kustannus
- Leskinen, E. 2009. Ryhmä toimimaan: Vinkkejä tutustumiseen, oppimiseen ja yhteistyöhön. Jyväskylä: PS-kustannus.

Lämsä, A-L. 2009. Mun on paha olla. Näkökulmia lasten ja nuorten psyykkiseen hyvinvointiin.

Mannerheimin lastensuojeluliiton www-sivut. (viitattu 8.2.2018)
<https://www.mll.fi/vanhemmille//tukea-perheen-huoliin-ja-kriiseihin/kiusaaminen/>

MAST -hankkeen www-sivut. Viitattu 7.2.2018.
<http://www.mastohjaus.fi/pdf/Ryhmayttamisopas.pdf>

Mielen ihmeet www-sivut. Viitattu 20.2.2018.
<https://mielenihmeet.fi/kiusaamisen-5-eri-muotoa/>

National centre against bullying www-sivut. Viitattu 20.2.2018.
<https://www.ncab.org.au/bullying-advice/bullying-for-parents/types-of-bullying/>

No bullying www-sivut. Viitattu 20.2.2018
<https://nobullying.com/bullying-finland/>

Norrena J. 2016. Ryhmä oppimaan: Toiminnallisia työtapoja ja tehtäväkehyksiä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Perusopetuslaki 21.8.1998/628 muutoksineen. Viitattu 21.2.2018
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628#L7P29>

Perälä, S. 2015. Seikkaillen ryhmässä: Seikkailukasvatusopas yläkouluun. AMK-opinnäytetyö. Seinäjoen ammattikorkeakoulu. Viitattu 7.2.2018.
<https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/101440/seikkailukasvatusopas%20yla-kouluun.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Rautiainen, A. 2005. Koulu yhteisöllisenä toimijana. Helsinki: Yliopistopaino
 Reftel, J. Reftel, K. Brosche, H. 2013. Poriseva puuro: ryhmätoimintaa pienille ja isoille. Helsinki: Lasten Keskus ja Kirjapaja Oy.

Brown, R. 2000. Group processes. Dynamics within and between groups. Blackwell publishing: Malden.

Salmivalli, C. 2003. Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja. Jyväskylä. PS-Kustannus.

Salovaara, R & Honkonen, T. 2011. Rakenna hyvä luokkahenki. Jyväskylä: PS-kustannus.

Terve koululainen -hankkeen www-sivut. Viitattu 7.2.2018
<https://www.tervekoululainen.fi/ylakoulu/ilmapiiri-ja-pelisaannot/ryhmahenki/>

Opetushallituksen www-sivut. Viitattu 7.2.2018.
http://www.edu.fi/kosketus/leikkeja_ja_harjoituksia/luottamusharjoitus

Opetushallituksen www-sivut. Viitattu 2.5.2018.

http://www.oph.fi/download/121754_2_kysymyksen_yhteenvedo_15.3.2010.pdf

Utajärven koulun www-sivut. Viitattu 19.4.2018.

http://www.utaj.fi/koulu/psykologia/sangin_opet/kehitys.html

Vahingonkorvauslaki 31.5.1974/412 muutoksineen. Viitattu 8.2.2018

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1974/19740412?search%5D=pika&search%5Bpika%5D=Korvausvelvollisuus>

Virtuaali AMK:n www-sivut. Viitattu 2.5.2018.

<http://www2.amk.fi/digma.fi/www.amk.fi/opintojaksot/0407015/1109830128539/1139490308049/1155803025635/1165841985254.html>

LUPALOMAKE KYSELYYN OSALLISTUMISESTA OPPILAIDEN VANHEM-
MILLE

Hei.

Olen tekemässä toiminnallista opinnäytetyötä, jonka aiheena on ryhmäytyminen ja ryhmähengen parantaminen. Mukaan toimintaan valikoitui 8f luokka. Kyseessä on viiden toimintakerran projekti. Jokaisella toimintakerralla toteutetaan erilaisia, erilaisiin teemoihin pohjautuvaa toimintaa. Projektin alussa ja lopussa suoritan oppilaille kyselyn, joiden tuloksia tarkastelen kirjallisessa, julkisessa opinnäytetyöraportissani. Kysymykset koskevat luokassa vallitsevaa ryhmähenkeä ja sitä millaisena oppilas tällaisen toiminnan koki. Kysely suoritetaan nimettömästi, eikä oppilaiden henkilöllisyys täten tule julki.

-sosionomiopiskelija, Aino Westerlund

Oppilas saa osallistua kyselyyn ___
(rastita haluamasi vaihtoehto)

Oppilas ei saa osallistua kyselyyn ___

Oppilaan nimi

Huoltajan allekirjoitus ja nimenselvennys

ALKUKYSELY

KYSELY OPPILAIDEN RYHMÄHENGESTÄ

1. Arvioi millainen ryhmähenki luokassasi vallitsee asteikolla 1-6. (ympyröi sopiva vaihtoehto)

- 1 erittäin hyvä
- 2 hyvä
- 3 ihan ok
- 4 ei kovin hyvä
- 5 melko huono
- 6 erittäin huono

2. Toivotko ryhmähengen parantuvan

KYLLÄ EN

3. Onko jokaisella luokassasi kavereita?

KYLLÄ EI

4. Kohteleeke kaikki luokassa toinen toisiaan tasapuolisesti?

KYLLÄ EI

5. Esiintyykö luokkanne sisällä kiusaamista?

KYLLÄ EI

6. Jos vastasit kyllä, kerro lyhyesti millaista kiusaaminen on.

LOPPUKYSELY

LOPPUKYSELY

1. Koetko projektin vaikuttaneen luokkanne ryhmähenkeen? (ympyröi vaihtoehto)

KYLLÄ EN

2. Oliko toimintakerrat mielestäsi onnistuneita? Entä mukavia? (ympyröi vaihtoehto)

Onnistuneita: Kyllä Ei Mukavia: Kyllä Ei

3. Ymmärsitkö toimintakertojen erilaisten teemojen tarkoitukset? (luottamus, erilaisuus, kommunikointi ym.) (ympyröi vaihtoehto)

KYLLÄ EN

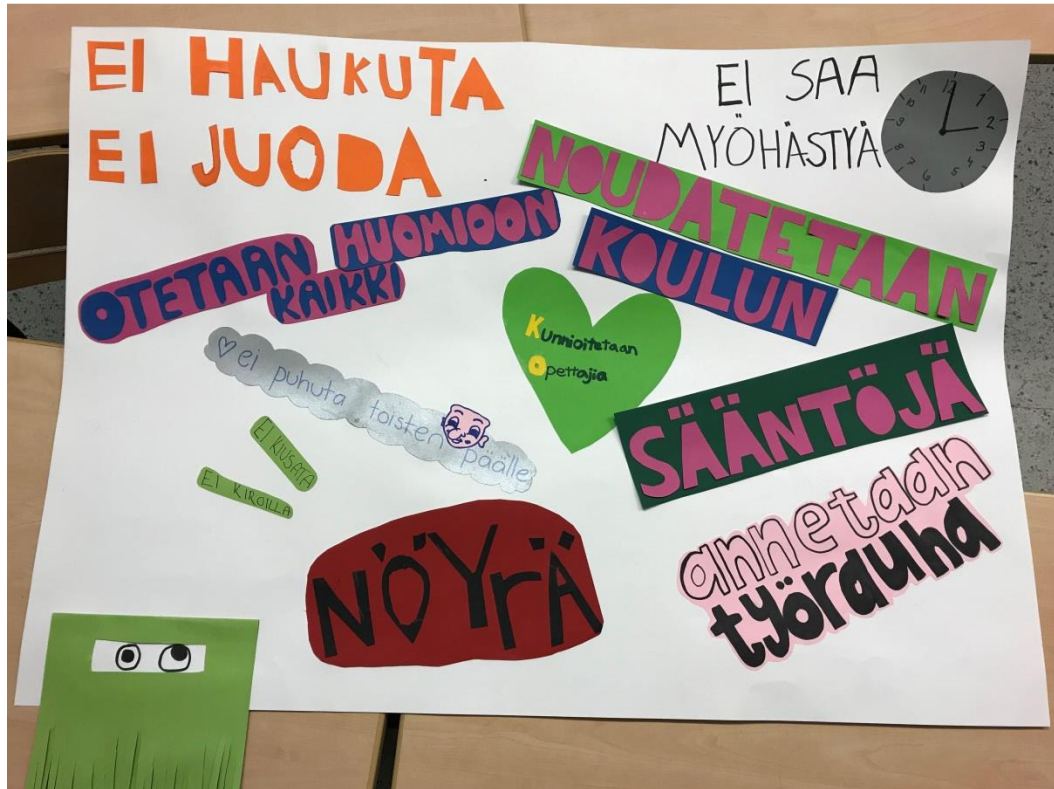
4. Koetko, että tämänkaltaisen toiminnan toteuttaminen jatkossa voisi olla luokkanne toimivuuden kannalta hyväksi? (ympyröi vaihtoehto)

KYLLÄ EN

5. Mihin teemoihin toivoisit kiinnitettävän huomiota, jos samankaltaista toimintaa joskus järjestettäisiin? (voit vastata sanallisesti, tai ympyröimällä esimerkeistä.)

Teemoja voivat olla esim. muiden kunnioittaminen, rauhoittuminen, keskittyminen, vastuun ottaminen, luottamus ym.

KUVA ENSIMMÄISEN TOIMINTAKERRAN YHTEISESTÄ TUOTOKSESTA

KUVA VIIMEISEN TOIMINTAKERRAN YHTEISESTÄ TUOTOKSESTA

ALKUKYSELYN VASTAUKSET TAULUKOSSA

KYSYMYS 1

vaihtoehdot	1 erittäin hyvä	2 hyvä	3 ihan ok	4 ei kovin hyvä	5 melko hyvä	6 erittäin hono	
	1	1	1				
	1	1	1				
	1	1	1				
	1	1	1				
	1	1	1				
	1	1					
	1	1					
	1						
	1						
	1						
	1						
moniko vastasi	11	7	5	0			vastaajia yhteensä 23

KYSYMYS 2

vaihtoehdot	KYLLÄ	EI	yhteensä	
moniko vastasi		17	3	20

KYSYMYS 3

vaihtoehdot	KYLLÄ	EI	yhteensä	
moniko vastasi		22	1	23

KYSYMYS 4

vaihtoehdot	KYLLÄ	EI	yhteensä	
moniko vastasi		15	7	22

KYSYMYS 5

vaihtoehdot	KYLLÄ	EI	yhteensä	
moniko vastasi		4	19	23

LOPPUKYSELYN VASTAUKSET TAULUKOSSA

KYSYMYS 1					
vaihtoehdot	Kyllä	En		yhteensä	
moniko vastasi	6	14		20	
KYSYMYS 2					
vaihtoehdot	Kyllä	Ei		yhteensä	
moniko vastasi	14	7		21	
vaihtoehdot	Kyllä	Ei		yhteensä	
moniko vastasi	17	3		20	

KYSYMYS 3					
vaihtoehdot	Kyllä	En		yhteensä	
moniko vastasi	16	6		22	
KYSYMYS 4					
vaihtoehdot	Kyllä	En		yhteensä	
moniko vastasi	13	9		22	